

УВОДНИ ЧЛАНАК

Sladana Ristić Gorgiev
Bojan Blagojević

UTICAJ KURSEVA IZ FILOZOFIJE NA STAVOVE STUDENATA

Interni projekat departmana za filozofiju Filozofskog fakulteta u Nišu „Uticaj kurseva iz filozofije na stavove studenata“¹ je nastao kao reakcija na nekoliko članaka i studija koji su se u poslednjih nekoliko godina pojavili. Neki od njih su predstavljali kritiku sada već raširene tvrdnje da studiranje filozofije poboljšava sposobnost (kritičkog) mišljenja, drugi su se bavili odnosom izučavanja etike i postajanja „boljom osobom“.² Zaključci navedenih članaka i studija nisu bili previše povoljni po standardna predubeđenja koja su rasprostranjena među filozofima (pa i među običnim simpatizerima filozofije). Naime, po njima, studiranje filozofije nas osposobljava za – bavljenje filozofijom, i ništa više od toga. Sesardić navodi istraživanja po kojima je ona vrsta transfera učenja i „veština rezonovanja“ na koju filozofija polaže pravo (u svojoj tvrdnji da studiranje filozofije osposobljava studente da razmišljaju na analitičke i kreativne načine koji su nedostupni studentima drugih nauka/disciplina) samo mit ili u najboljem slučaju cilj koji u realnosti možemo posmatrati samo putem neuspešnih pokušaja da ga realizujemo.³ S druge strane, rezultati Švicgebelove (Schwitzgebel) studije moralnog ponašanja profesorâ etike (kao i ponovljenog istraživanja koje su Šeneger {Schöneger} i Vegner {Wegner} sprovedi na nemačkom govornom području) pokazuju da profesionalno bavljenje etikom ne čini da se ljudi ponašaju moralnije od onih koji se time ne bave.

S druge strane, uloga filozofskih programâ u visokom obrazovanju, onako kako je vidi Američka filozofska asocijacija,⁴ usmerena je upravo ka sticanju kritičkog mišljenja, logičkog rezonovanja, podizanju senzibiliteta za različite vrednosti i svesti o globalnim problemima. Filozofski studij doprinosi „intenzivnije i ekstenzivnije“ nego ostale discipline ne samo sposobnosti, već i *nastrojenosti* ka

¹ Projekat broj 183/1-16-4-01 departmana za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu

² N. Sesardić, „Study Philosophy to Improve Thinking – A Case of False Advertising“, <https://quillette.com/2017/07/01/study-philosophy-improve-thinking-case-false-advertising/> {pristupljeno 4.2.2020}
E.Schwitzgebel & J.Rust, „The moral behavior of ethics professors: Relationships among self-reported behavior, expressed normative attitude, and directly observed behavior“, *Philosophical Psychology*, vol. 27. No.3. 2014, str. 293–327. P.Schöneger & J. Wegner, „The moral behavior of ethics professors: A replication-extension in German-speaking countries“, *Philosophical Psychology*, vol. 32, No. 4. 2019. 532–559.

³ R. Haskell, *Transfer of Learning: Cognition, Instruction and Reasoning*, Academic Press, 2001. str. Xiii. Istini za volju, pregledom referenci koje Sesardić navodi postaje očigledno da se radi o tendencioznom *cherry-picking*-u, no to nije tema ovog teksta.

⁴ „Statement on the Role of Philosophy Programs in Higher Education“, https://www.apaonline.org/page/Role_of_phil {pristupljeno 4.2.2020}

kritičkom mišljenju.⁵ „Filozofski kursevi iz etike, socijalne i političke filozofije, filozofije prava, filozofije medicine, bioetike, ekološke etike i estetike pripremaju studente da budu razboriti, pronicljivi i odgovorni građani“, veli ovaj programski tekst.⁶ Ukoliko su rezultati navedenih istraživanja tačni (i dobro interpretirani), čini se da je studiranje filozofije unapred osuđeno na neuspeh u ispunjavanju ovih zadatih ciljeva.

Brajan van Norden (Bryan van Norden), komentarišući Švicgebelove rezultate, pokušava da pruži objašnjenje zbog čega savremene studije filozofije ne mogu da ispune svoj tradicionalni zadatak poboljšanja karaktera.

„(1) Studenti su premladi i nemaju dovoljno životnog iskustva da bi izvukli korist iz studija filozofije. Filozofija se tiče onog *zašto*, a ne onog *šta*, a studenti još uvek nisu dovoljno dobro upoznati sa tim *šta*. (2) Studenti pohađaju kurseve iz etike a da ne demonstriraju nikakvu posvećenost tome da postanu bolje osobe, i nisu nikako sankcionisani zbog toga što ne pokazuju takvu posvećenost. (3) Nastavniku institucija zabranjuje da se raspituje ili pokušava da utiče na lični život studenta, gde će se manifestovati veći deo njegovog ili njenog karaktera (...) (4) Od profesora se očekuje da ocenjuje studente samo na osnovu njihovih akademskih sposobnosti, poput rečnika, pamćenja, veština logičkog rezonovanja i stila pisanja“⁷

Naravno, Van Nordenu je jasno da je poštovanje različitih etičkih, verskih i političkih uverenja značajan deo liberalnog društva (makar i samo kao ideal koji često ne uspevamo da ostvarimo), i da nije najjasnije kako možemo studentima „menjati karakter“ a ne biti previše intruzivni.

Drugi problem Van Nordenovog pristupa je njegovo kontrastiranje savremene nastave iz filozofije sa Aristotelovim predavanjima iz etike i politike koje je držao budućim državicima.⁸ Naime, ni ta predavanja iz etike nisu imala za cilj da poboljšaju karakter slušalaca, no su pretpostavljala da su oni već karakterno izgrađeni i imala su za cilj da ih osposobe za buduće funkcije zakonodavaca, kako bi naredne generacije mogle da budu vaspitavane na osnovu boljih zakona.

Ostaje nam još jedna otvorena opcija: da je na neki način moguće da Švicgebelovi rezultati budu validni, a da pomenuti filozofski kursevi i dalje nekako budu u stanju da studente osposobe da budu „razboriti, pronicljivi i odgovorni građani“. U kom slučaju bi to bilo moguće?

Sam Švicgebel, razmatrajući implikacije rezultata svojih istraživanja, ističe nesklad između moralnih normi koje profesori etike usvajaju/zastupaju (npr. po pitanju davanja dobrotvornih priloga ili vegetarijanstva) i njihovog aktualnog ponašanja po tim pitanjima.⁹ Međutim, on ne smatra da je reč o neoprostivom

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ B. Van Norden, „Can Studying Philosophy Make You a Better Person?“, <https://www.philosophytalk.org/blog/can-studying-philosophy-make-you-better-person> {pristupljeno 5.2.2020}

⁸ Ta predavanja su kasnije podeljena i danas su poznata kao *Nikomahova etika* i *Politika*.

⁹ E. Scwhitzgebel, „Cheeseburger Ethics“ <https://aeon.co/essays/how-often-do-ethics-professors-call-their-mothers> {pristupljeno 5.2.2020}

licemerju, pa čak ni o poziciji koja je neodbranjiva. Švicgebel ističe dva bitna aspekta ponašanja profesora etike:

1. „(A)ko zahtevamo da etičari žive u skladu sa normama za koje se zalažu, to će staviti veliki distorzirajući pritisak na polje etike. Etičar koji se oseća obaveznim da živi u skladu sa svojim učenjem će biti motivisan da izbegava zaključke koji zahtevaju veliku dozu samožrtvovanja, poput onog da bogati treba da daju većinu svog novca u dobrotvorne svrhe ili da treba da jedemo samo restriktivni podskup namirnica. Odvajajući akademska ispitivanja profesionalnih etičara od njihovih ličnih izbora im dopušta da razmotre argumente na nepristrasniji način. Ako niko ne očekuje da se ponašamo u skladu sa našim profesionalnim mišljenjem, veća je verovatnoća da ćemo doći do moralne istine.“¹⁰
2. „Punokrvno razumevanje etike zahteva i ponešto življenja. Štaviše, apstraktnim doktrinama će nedostajati specifični sadržaj ako nisu pričvršćeni za oblast konkretnih primera (...). Norme možemo razumeti tek onda kada razumemo kako se one odigravaju kroz primere. Življenje naših normi, ili pokušavanje da ih živimo, nameće nam maksimalno konkretno konfrontiranje sa primerima. (...) (F)ilozofska refleksija ima moć da nas pokrene, ali ona nije pitoma stvar. Ona nas vodi tamo gde ne nameravamo ili ne očekujemo, nekad jednim putem, nekad drugim, ponekada pojačavajući naše poroke ili iluzije, ponekad dajući nam pravi uvid i inspirišući supstantivnu moralnu promenu. Kada bismo mogli unapred da uvidimo u kom smeru i kako će nas naša refleksija voditi, to bi pre predstavljalo implementaciju skupa obrazovnih tehnika nego filozofsko ispitivanje. Autentično filozofsko mišljenje kritikuje svoju postojeću strukturu, uključujući tu i pretpostavku da treba da budemo moralno dobri.“¹¹

No, ako i Švicgebel veruje da bavljenje filozofijom (u ovom slučaju, etikom, mada kroz tekst ističe verovanja da slično važi i za druge filozofske discipline) može i treba da menja kako naše stavove, tako i naše ponašanje, uputno je postaviti pitanje odakle ta promena kreće. U ovom istraživanju su krenuli od hipoteze da slušanje filozofskih kurseva može menjati stavove studenata vezane za probleme mišljenja, saznanja, nauke, morala, vaspitanja, umetnosti i religije. Sam test je inspirisan Harvardovim *Moral Sense* testom.¹² Test je u prvom ciklusu sprovođenja bio ograničen na studente filozofije Filozofskog fakulteta u Nišu, tako da nemamo na raspolaganju kontrolnu grupu. Uspostavljanje kontrolne grupe bi bilo problematično zbog malog broja filozofskih kurseva koje pohađaju studenti koji studiraju na drugim departmanima i nepoklapanja sadržaja i nastavnih metoda sa kursevima na matičnom departmanu. Usled toga, ostaje neproverena mogućnost da su studenti filozofije spremniji (ili manje spremni) za menjanje svojih stavova nego studenti drugih disciplina. Drugi problem koji proizilazi iz ograničenja uzorka na studente filozofije Filozofskog fakulteta u Nišu jeste veličina uzorka. Stoga rezultate ovog istraživanja treba posmatrati kao početak jednog šireg i dugoročnijeg istraživanja.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² <https://cushmanlab.fas.harvard.edu/participate.php>, <http://www.moralsensetest.com/>, https://www.edge.org/3rd_culture/moral_test03/moral_test_index.html {pristupljeno 8.2.2020}

U ovom tematu predstavljamo sedam radova.

Rad Milana Jovanovića „Uticaj kurseva iz logike na stavove studenata“ pokazuje da stavovi studenata po pitanju mišljenja i značaja logike dominantno variraju nakon nastave iz logike, i da ta variranja idu u smeru koji bi se mogao očekivati uzevši u obzir sadržaj kurseva.

Tekst Biljane Radovanović i Gorana Ružića „Analiza rezultata anketa o studentskim stavovima povodom pitanja iz Metodologije i Filozofije nauke“ primećuje promenu u intenzitetu uverenja studenata, no slabiju po pitanju usmerenja.

Tekst „Uticaj kurseva filozofije na stavove studenata (Istorija novovekovne filozofije i Filozofija vaspitanja i obrazovanja)“ Ivana Nikolića i Zorana Dimića konstatuje da su dosadašnji rezultati nekonkluzivni.

Bojan Blagojević u svom tekstu „Uticaj kurseva iz etike na moralne intuicije studenata filozofije“ zaključuje da etički kursevi mogu značajnije promeniti intuicije studenata i da smer promene zavisi od sadržine kursa.

U radu „Promena stava studenata filozofije povodom deset estetičkih teza – analiza podataka sprovedenog istraživanja“ Dušan Milenković uviđa vezu između sadržine kurseva iz estetike i promene stavova po pitanju umetnosti u pogledu većine tvrdnji navedenih u testu.

Konačno, dva teksta Sladane Ristić Gorgiev i Anđelije Milić, „Tumačenje studentskih stavova o religiji u odnosu na kurseve Departmana“ i „Uticaj kurseva filozofije na stavove studenata o religiji“, primećuju veliki varijetet u odgovorima studenata usled čega se ne mogu doneti jednoznačni zaključci.

Ako filozofija ne treba da bude vezana isključivo za samoreprodukciju, tj. da predstavlja samo još jednu „piramidalnu shemu“, onda njena sposobnost da stvara „razborite, pronicljive i odgovorne građane“ mora biti tematizovana ne samo unutar akademije, pa čak ni unutar celokupne struke (uključujući tu čitavu prosvetu, institute i sl.), već mora naći mesto u javnom prostoru. Dugoročni cilj ovog istraživanja jeste da otpočne javnu debatu o značaju filozofije (kako privatnom, tako i političkom) u kontekstu promena njenog mesta u domaćem obrazovnom sistemu. Nadamo se da će rezultati dobijeni u ovom prvom ciklusu istraživanja, koliko god skromni, predstavljati podsticaj stručnoj javnosti da se uključi kako u nastavak i proširenje istraživanja, tako i u pomenutu debatu.